

מאי 2023

רוקנרול כמשל: על הוראת היסטוריה במאה ה-21

"המחר שייך לאלה שיכולים לשמוע אותו מגיע"
דיוויד בואי (1947-2016)

עמי מטלון¹

---

¹ עמי מטלון הוא מורה להיסטוריה ולאזרחות בשמונה עשרה השנים האחרונות, בעל תואר שני בהוראת מדעי הרוח מסמינר קיבוצים, והכשרת עתודה ניהולית של ארגון חותם. שותף מייסד בסטארט-אפ egde אתגרים בחינוך, העוסק בפיתוח פתרונות לקידום תהליכי למידה. תלמיד נצחי ואב לארבעה.

1. על מהותה של ההיסטוריה

"האדם החכם ביותר שפגשתי בימי חיי לא ידע קרוא וכתוב"². במשפט זה, המתייחס לסבו, רועה החזירים ז'רונימו - פתח הסופר הפורטוגזי ז'וזה סאראמאגו את נאומו בטקס קבלת פרס נובל לספרות, באולם הקונצרטים של שטוקהולם, ב-7 בדצמבר 1998. חד ומדויק כדרכו, איתגר אשף המילה הכתובה את הקשר הגורדי שהתפתח בתרבות המערבית בין השכלה, חוכמה, וטקסט.

בהמשך הנאום, קרא לנו סאראמאגו לבחון מחדש את יחסינו אל ההיסטוריה בכלל, ואל הוראת ההיסטוריה בפרט. הוא מצטט את ריימונדו סילבה, גיבור הרומן שלו "תולדות המצור על ליסבון". סילבה הוא מגיה ספרים³, הנוטל לעצמו חירות לשנות מילה אחת בספר עיון היסטורי שעל עריכתו הוא מופקד. שינוי שיש בו כדי להפוך על פיו את הסיפור ההיסטורי כולו. בדיאלוג בין המגיה סילבה לבין ההיסטוריון, מחבר הספר, טוען סאראמאגו מפי גיבורו הספרותי: "כל מה שאיננו חיים הוא ספרות, אתה חושב שגם ההיסטוריה, אל יפגע אדוני, אבל בעיקר ההיסטוריה, ומה עם הציור והמוסיקה, המוסיקה מפגינה התנגדות מיום היוולדה, לפעמים הולכת, לפעמים באה, מנסה להתנער מהמילה"⁴.

ההיסטוריה, בדומה לספרות הנאחזת במילה ולמוסיקה המנסה להתנער ממנה, היא יצירה אנושית. היא מקיפה את סיפורה של האנושות, כפי שבני אדם סיפרו אותו זה לזה מאז ירדו מן העצים, ופיתחו מיומנויות תקשורת הייחודיות אך ורק לזן שלנו. מטרתה של הוראת ההיסטוריה, להבדיל מן המחקר ההיסטורי, היא בראש ובראשונה לחשוף בפני התלמידים את סיפורה של האנושות.

ואולם ניסוח כזה של מטרת הוראת ההיסטוריה מסתיר מוקש סמוי: ישנם רבים, בהם רוב תלמידיי, הסבורים כי ליבת הסיפור ההיסטורי היא הכרוניקה, כלומר מהלך האירועים שקרו לבני האדם במקומות שונים ובתקופות שונות. הטוענים כך מציבים בעיני את חשיבותה של ההיסטוריה בעבר. אך עניינו של החינוך הוא בהווה - ובעיקר בעתיד, ולכן אני חולק על קביעה זו.

לתפיסתי, השואבת רבות מסאראמאגו, ההיסטוריה איננה מה שקרה - אלא דווקא הסיפור על מה שקרה.⁵

גם שלמה המלך, החכם באדם, מאתגר את תפיסת ההיסטוריה כרצף של אירועים, בפתחה המפורסמת למגילת קהלת: "מה-שְׁהָיָה, הוא שְׁהָיָה, ומה-שֶׁנֶעֱשָׂה, הוא שֶׁיֵּעָשֶׂה; וְאֵין כָּל-תְּדַשׁ, תַּחַת הַשָּׁמַיִם. יֵשׁ דָּבָר שֶׁיֵּאמַר רָאָה זֶה, תְּדַשׁ הוּא: כְּבָר הָיָה לְעֵלְמִים, אֲשֶׁר הָיָה מִלְּפָנֵינוּ. אֵין זִיכְרוֹן, לְרֵאשִׁינִים; וְגַם לְאַחֲרוֹנִים שֶׁיְהִיוּ, לֹא יִהְיֶה לָהֶם זִיכְרוֹן עִם שְׁיֵהִיוּ, לְאַחֲרוֹנָה ... וְנִמְתִּי אֶת לְבִי, לְדָרוֹשׁ וְלִתּוֹר בַּחֲכָמָה, עַל כָּל אֲשֶׁר נֶעֱשָׂה, תַּחַת הַשָּׁמַיִם; הוּא עֲנִיין רָע, נִמְן אֲלוֹהִים לְבְנֵי הָאָדָם לְעֲנוֹת בּוֹ. רָאִיתִי, אֶת כָּל הַמַּעֲשִׂים, שֶׁנֶּעֱשׂוּ, תַּחַת הַשָּׁמַיִם; וְהִנֵּה הִלַּל הַקָּל, וְרָעוֹת רוּחַ."⁶

טבע העולם הוא שינוי מתמיד, כפי שהיטיב לנסח הפילוסוף היווני הרקליטוס בקביעתו המפורסמת: "הכל זורם". אבל לא על עולם הטבע של הרקליטוס מדבר שלמה המלך, אלא דווקא על טבע האדם. קהלת מתייחס לעובדה שטבע האדם איננו משתנה. הוא אוניברסאלי ועל-זמני. מאז הגיח הומו סאפיינס הראשון מהסוואנות של אפריקה והשתלט על כל פינה בכדור הארץ, הוא מונע על ידי אותו סט מצומצם של רגשות המשותפים לכלל האנושות - בכל תקופה ובכל מקום.

כל בני האדם שמחים, מקווים, מיואשים, אוהבים, שונאים, מקנאים, ומעל לכל - מפחדים, בדיוק באותו אופן. רגשות אלה מניעים את בני האדם לגבש אמונות, לקבל החלטות, לצאת למלחמות, ולהקים מסגרות

² אלמוג, שולמית (עורכת), פניני נובל - מבחר נאומים של כלות וחתני פרס נובל לספרות, כתר, 2007, עמ' 155
³ גם סאראמאגו עצמו עסק במקצוע זה במהלך חמשת העשורים הראשונים לחייו לפני שהחל את הקריירה הספרותית, שהובילה אותו אל אותה במה באולם הקונצרטים של שטוקהולם.

⁴ ז'וזה סאראמאגו, תולדות המצור על ליסבון [1989], מתרגמת: מרים טבעון, הספרייה החדשה, 1998.

⁵ בהקשר זה, חביב עליי ציטוט של הסופרת יוכי ברנדס: "סיפורים הם נשק יעיל יותר מחרבות, חרבות יכולות להרוג רק את מי שניצב מולן, ואילו הסיפורים קובעים מי יהיה ומי ימות גם בדורות הבאים", בתוך: יוכי ברנדס, מלכים ג, כנרת-שרף, 2008.

⁶ קהלת, א', 9-14

חברתיות. לשון אחר: היכרות משמעותית עם ההיסטוריה האנושית, מעניקה לתלמידים הבנה מהותית של טבע האדם, הן לגבי עצמם והן לגבי סביבתם הקרובה והרחוקה.

את המתנה הזו אני שואף להעניק לתלמידיי כמחנך בכלל, וכמורה להיסטוריה בפרט.

2. על מהותה של הוראת ההיסטוריה

פרופ' נמרוד אלוני בחר לקרוא לקובץ המקורות שקיבץ ככלי עבודה למחנך ההומניסטי: "כל שצריך להיות אדם - מסע בפילוסופיה חינוכית"⁷. החינוך, לפי אלוני, הוא פעולה הומניסטית, כלומר פעולה שהנמען שלה הוא האדם באשר הוא אדם. הגדרתו של אלוני נגזרת מהנחת יסוד לפיה מטרתו הפונקציונאלית של החינוך הינה שיפור מצבו של האינדיבידואל, הוא התלמיד, ע"י הכשרתו למימוש מיטבי של אנושיותו (הבנאדםיות שלו, בלשונו הציורית של אלוני).

כאמור, כל מה שאיננו חיים הוא ספרות (ומדגיש סרארמאגו: בעיקר ההיסטוריה), והוראת ההיסטוריה היא למעשה הוראת הסיפור האנושי שבו גלום פוטנציאל הבנת טבע האדם. הסיפור הוא לב העניין, ואין חולק על כך שיש דרכים רבות לספר אותו. המבחן המשמעותי של כל מספר סיפורים מיומן הוא העניין שהסיפור שלו מעורר בנמעניו. נמען שסיפור כלשהו הצית את סקרנותו יקשיב לו רוב קשב, סביר יותר שיזכור את הסיפור, יתיר לסיפור לאתגר אותו, וכמעט אין ספק שינסה להפוך בו ולהבין אותו לעומקו - ואין זה מקרי שמדובר בכל התנאים הבסיסיים לקיומה של למידה משמעותית.

ר' נחמן מברסלב אמר: "כמה בר דעת צריך להיות אדם היודע לספר סיפור טוב, כמה בר שכל צריך להיות אדם היודע לשמוע סיפור טוב". אין זה מקרה שהתנ"ך פותח בסיפורי בראשית, ולא במצוות או בדינים. אחד מגדולי מספרי הסיפורים בישראל, יוסי אלפי, משיא את עצתו לכל מספר סיפורים (והלוואי שהוא עצמו היה נמצא בסגל הכשרת המורים להיסטוריה, ומורים בכלל):

"לפני הכל עליך לדעת: הסיפור שלך הוא רק זרז לסיפורו של זה המקשיב לך, והמעוניין "לארגן" לעצמו את הסיפור האישי שלו, באמצעותך. הסיפור שלך חייב להוות בבואה לזה שמקשיב לך, הקהל שלך. למד את סיפורו של הקהל שלך לפני שתספר לו סיפור. הסיפור שלך חייב להיות הרבה יותר טוב מהסיפור של זה ששומע אותך. הסיפור שלך צריך להסיע אותו, להניע, להביא אותו למחוזות שונים."⁸

על דרך ההיפוך ניתן לומר, שסיפור שאיננו רלבנטי לשומעיו יישאר ברשותו של המספר, וסופו שימות יחד איתו, ללא השפעה ממשית בעולם. אם כך, תפקידי כמורה להיסטוריה הוא לדעת כיצד לספר את הסיפור ההיסטורי באופן שיהיה רלבנטי לקהל שומעיו. חזקה עליו, כפי שיעץ אלפי, להכיר תחילה את הסיפור שלהם. הם שנולדו במילניום אחר מזה שבו אני נולדתי, אל מציאות שונה בכל כך הרבה מובנים, בעקבות שתי המהפכות הגדולות של דורם: מהפכת האינטרנט והמידע, ומהפכת הטכנולוגיה והמחשבים, ששיאה בהמצאת הטלפון החכם (אשר הפך למעין איבר גוף ביוני עבור ילדי המילניום הנוכחי).

עליי ללמוד כיצד הם "צורכים" את הסיפורים שלהם באופן יומיומי, ומה מצית את סקרנותם. במילים אחרות: אם אינני רוצה להיאחז בקרנות המזבח של המוכר והבטוח מבחינתי, ולהניח יסודות ללמידה משמעותית אצל תלמידיי, עליי להרחיב את ארגז הכלים שלי כמספר סיפורים, הן מבחינת התוכן והן מבחינת המדיום והמקורות.

כאשר מדובר בתוכן במערכת החינוך הציבורית, הרי שהאורים והתומים היא תמיד תוכנית הלימודים הרשמית, המקטלגת ומסווגת תוכן לתחומי דעת ולשכבות גיל גנריות. מעטים תחומי הדעת המסעירים את

⁷ אלוני, נמרוד (עורך), כל שנחוץ להיות אדם – מסע בפילוסופיה חינוכית, הקיבוץ המאוחד, 2005.
⁸ <http://www.yossi-alfi.co.il/page2.php?id=133>

מקבלי ההחלטות כמו ההיסטוריה והאזרחות. פקידים ופוליטיקאים⁹ נוטים לצקת לתוכם את תפישותיהם לגבי ה"ידע הנחוץ" ו"הערכים הנכונים" שיש לקדם ולהנחיל לדור הבא.¹⁰

מסיבה זו עברה תוכנית הלימודים הישראלית בהיסטוריה לא מעט שינויים ותהפוכות, בעיקר בהקשרים של שינוי המאזן בין היסטוריה כללית להיסטוריה של עם ישראל (ובפרט הוראת השואה, אבל זה נושא למאמר נפרד), כמו גם שינויים שנעשו בעקבות ויכוח מתמשך בין מצדדי מתן בלעדיות לנרטיב הציוני בלימודי ההיסטוריה, לבין תומכי הגישה של ריבוי נרטיבים.¹¹

למרות השינויים העמוקים בתוכניות הלימודים וההקשר הגלובלי בו חיים ילדנו, ההיסטוריה הכללית מסתיימת עם מלחמת השנייה ... מלבד הקשר כללי לתהליך הדה-קולוניזציה במזרח התיכון מנקודת זמן זו ואילך, התלמידים נחשפים אך ורק לסיפור הלאומי הציוני, כמעט ללא התייחסות לתהליכים המתרחשים במקביל בעולם. לשם הדוגמא, תלמידים רבים ידעו לספר לפרטי פרטים על המהפכה הקומוניסטית שהובילה להקמת ברית המועצות ב-1917, אולם לא היה להם מושג שברית המועצות כבר איננה קיימת, וכי הגוש הקומוניסטי התפרק בשלהי שנות השמונים ...

בכיתות שבהן לימדתי נתקלתי בתלמידים רבים שהיו סקרנים מטבעם, או שהצלחתי לטעת בהם חיבה מסוימת לתחום ההיסטוריה, ואולם העדר ההתייחסות לשבעים השנים האחרונות הקשה על אותם תלמידים להבין את הרלבנטיות של רבים מנושאי הלימוד, ויצר נתק מדומה בין העולם כפי שהם מכירים אותו היום, לבין האופן והתהליכים שעיצבו אותו כך. בעולם מודרני רווי מדיה וערוצים, המציע לבני הנוער שלל סיפורים לבחירה בכל רגע נתון, הרלבנטיות של הסיפור לשומע הופכת להיות השיקול הקריטי ביותר בבואו להכריע לאיזה סיפור להקשיב. פועל יוצא מכך, שאותה רלבנטיות חייבת להוות שיקול מכריע בבואו של המורה להחליט לא רק אילו סיפורים להציע לתלמידיו, אלא גם (ואולי בעיקר) באיזה אופן יבחר לספר אותם.

בפתיחת מאמרו המנתח את תוכנית הלימודים בהיסטוריה, משקף ד"ר יהושע מטיאש מהאוניברסיטה העברית את התפיסה האקדמית המקובלת לגבי מקורות היסטוריים: "**מדעי הרוח מתמקדים בהבנת הניסיון האנושי תוך התבססות על קריאת טקסטים, הבנתם ופרשנותם**"¹² (ההדגשה שלי).

העובדה שבני דורי רגילים לקרוא סיפורים היסטוריים מן הכתב, איננה הופכת את הטקסט להיות המקור הבלעדי (או אפילו היעיל ביותר בכל סיטואציה) להוראת הסיפור ההיסטורי. אזכיר, כי עוד בטרם הומצא הכתב¹³, בני אדם ציירו סיפורים על קירות מערות, יצרו פסלים שסיפרו את סיפורם, מסרו סיפורים בעל פה מדור לדור סביב מדורות השבט, ושרו סיפורים לצלילי כלי נגינה. הסיפור ההיסטורי איננו טמון רק בספרי ההיסטוריה, אלא גם בקברי הפרעונים, בפסלים של איי הפסחא, בשירת המשוררים, במיתולוגיות הקדומות של כל עמי העולם, ובמרחבים האינסופיים של האינטרנט.

המדיום הותאם לנסיבות, בדיוק כמו תוכן הסיפור עצמו, והגמישות הזו היא שהעניקה לו סיכוי לחיי נצח¹⁴. הגמישות של הסיפור המיתולוגי אבדה כשבני האדם קיבעו אותו בקאנון הקדוש, והוא איבד את הרלבנטיות שלו ועבר מן העולם בעקבות כך. באותה מידה, המתודה הדיסציפלינארית שהשתרשה במערכת החינוך בהשפעת האקדמיה, מסכנת את הרלבנטיות של הסיפור ההיסטורי, ואם אנו מעוניינים לשמר את הסקרנות של בני הנוער בסיפור ההיסטורי, חובה עלינו, לטעמי, לשמר את גמישותו.

⁹ המחנך וההוגה הברזילאי פאולו פריירה סבר כי חינוך הוא לעולם עניין פוליטי, וכי האליטה החברתית מנצלת את בתי הספר כדי לקדם את סדר היום שלה.

¹⁰ אייל נווה, עבר בסערה: מחלוקות על סוגיות היסטוריות בישראל, מופ"ת והקיבוץ מאוחד, 2017.

¹¹ תוכנית הלימודים העדכנית בהיסטוריה לתלמידי החטיבה העליונה, מתוך אתר המפמ"ר להיסטוריה

https://meyda.education.gov.il/files/Curriculum/history_mm_10_12.pdf

¹² יהושע מטיאש, "שילוב תכנים ומיומנויות בהוראה ובלמידה של היסטוריה ופילוסופיה על פי תוכניות הלימוד בחינוך הממלכתי בישראל", בתוך איתי פולק (עורך), בין אוריינות לשוניות כללית לאוריינות בתחומי הדעת בחטיבת הביניים, האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים: 2012, עמ' 4-5.

¹³ בהערת אגב אציין, שאינני חסיד גדול של המושג "פרה-היסטוריה" אשר בו מקובל לכוון את התקופה שלפני המצאת הכתב, מכיוון שאינני רואה כל קשר בין הגדרת ההיסטוריה לבין האבחנה האם הסיפור תועד בכתב או לא.

¹⁴ זו גם הסיבה שכתבים קלאסיים מתורגמים שוב ושוב מדי תקופה, כדי להחזיר להם את הרלבנטיות לשפה ולתפישות המתפתחות ומשתנות כל הזמן.

עומד על כך גם ד"ר מטיאש בסקירה שכבר הזכרתי, שם הוא טוען כי: "יש פער גדול בין התפיסה הרעיונית לבין התכנית המפורטת בסילבוס ... כפועל יוצא מכך הולך ומתרחב הפער בין ההיסטוריה כמקצוע לימוד בבית הספר לבין ההיסטוריה כתחום מחקר"¹⁵

למעשה, ד"ר מטיאש מציג תמונה של סטגנציה המייצרת פער בין הוראת ההיסטוריה בבתי הספר לבין המחקר האקדמי בתחום, אולם הפער איננו מסתיים שם. לתפיסתי כמחנך, הפער בין הבלעדיות של הכלים הדיסציפלינאריים בהוראת ההיסטוריה (ובראשם ניתוח טקסטים) לבין שפע הכלים שמעמיד לרשותנו העולם של המאה ה-21, מאיים על הרלבנטיות של הדיסציפלינה כולה בעיני התלמידים, ושומט את הקרקע מתחת ליתרונות הגדולים שהבנת הסיפור ההיסטורי מסוגלת להעניק להם.

הדרך האפקטיבית ביותר להפוך את הסיפור ההיסטורי לרלבנטי עבור תלמידי ההווה והעתיד, הוא "לשלוף" אותו מתוך דפי הטקסט של הספרים, ולהציג אותו דרך העדשה של תחומים אחרים.

בקיצור, להפוך את הוראת הסיפור ההיסטורי לרב-תחומית במהותה.

3. על מהותה של הרב-תחומיות

פרופ' אנה ספרד לימדה אותנו כי: "תפיסותינו ואמונותינו מושרשות כולן במספר מצומצם של רעיונות יסודיים החוצים גבולות דיסציפלינאריים ומועברים מתחום אחד למשנהו על ידי השפה שבפינו"¹⁶. פרשנות מרחיבה של קביעה זו המגדירה שפה ככלי להעברת רעיונות, נוגעת לא רק לשפה הדבורה והכתובה, אלא לכל דרך הבעה המאפשרת העברה של אותם רעיונות יסודיים מתחום אחד למשנהו: שפה חזותית, שפת הגוף והתנועה, שפת הטכנולוגיה, השפה המוסיקלית.

במסגרת הרצאה ביום עיון שנערך באוניברסיטת חיפה, תחת הכותרת "כתיבת היסטוריה והוראתה בראייה רב-תחומית", סקר ד"ר גדי ראונר מאוניברסיטת תל-אביב את המסקנות העיקריות של המחקר שלו בנושא, וקבע: "בכיתה למעשה מתבצעים תהליכי האחדה והשטחה... שיעורי ההיסטוריה מרוקנים את ההיסטוריה מהחיות ומהחיוניות של הסיפור האנושי. מורים מספרים מיתולוגיזציה היסטורית ללא פרשנות או ציון מחלוקות, ותלמידים למעשה לומדים זיכרון קולקטיבי"¹⁷.

ד"ר ראונר גם הציע ראשית פיתרון: "יש לקוות כי משרד החינוך יאפשר לשלב היסטוריה עם מקצועות אחרים באופן שיחזיר אליו את החיות". אם להשתמש במושגים בהצגתי בראשית מאמר זה, השימוש ברב תחומיות נועד להחזיר לסיפור ההיסטורי את הרלבנטיות שלו.

רב תחומיות איננה טכניקה או מתודה סדורה. לפני הכל היא מייצגת שינוי בדפוס החשיבה. לו רק נלמד לשחרר את הקיבעון המחשבתי לפיו יש לטפל בכל תוכן רק באמצעות הכלים הספציפיים של הדיסציפלינה שאליה הוא שייך, יתגלה בפנינו אוקיינוס של אפשרויות פדגוגיות חדשות ומרתקות:

החל ברב-תחומיות (בחינה מקבילה נושא ספציפי דרך עדשות של מספר תחומים), דרך בין-תחומיות (שילוב כלים מכמה דיסציפלינות כדי לבחון נושא באופן הוליסטי יותר), טרנס-תחומיות (שימוש בכלים של דיסציפלינה אחת כדי לבחון נושא מדיסציפלינה אחרת), וכלה בקרוס-תחומיות (בחינת ההתבוננות של תחום מסוים על תחום אחר, כמו ההיסטוריה של השפה, למשל).

חשיבה כזו פותחת בפני המורה, ובאמצעותו גם בפני תלמידיו, אינספור אפשרויות שאינן קיימות במסגרת המוגבלת של הדיסציפלינה האקדמית. יתרה מכך, היא מגרה את דמיונו של המורה, ומאפשרת לו לצאת

¹⁵ יהושע מטיאש, "שילוב תכנים ומיומנויות", עמ' 4-5.

¹⁶ אנה ספרד, "שתי מטפורות של למידה, והסכנות הטמונות בבחירת אחת בלבד", חינוך החשיבה, 19 (2000), 13-28.

¹⁷ יום העיון נערך לרגל צאת הספר: אירה קיזל, היסטוריה משועבדת, מופ"ת, 2008.

למסע אסוציאטיבי במרחבי הידע וההתנסויות שלו, במטרה ליצור קשרים והקשרים אשר יעשירו את מאגר הדרכים העומדות לרשותו להפוך את נושא ההוראה שלו לרלבנטי עבור תלמידיו.

תוכנית הלימודים "היסטוריה של הרוק'נרול", שלימדתי במשך שנים בבתי ספר שונים, היא תוצאתו של מסע כזה בדיוק, ודוגמא מוחשית לקו המחשבה שאותו אני מבקש להציג.

4. על מהותו של הרוק'נרול

אני יליד תחילת שנות השבעים בתל אביב. לא הייתי בוודסטוק, לא צעדתי עם מרטין לותר קינג, ולא שמעתי את בוב דילן הצעיר כובש את פסטיבל הפולק בניופורט. ובכל זאת, הרוק'נרול הוא פס הקול של חיי. מהפאנק הבועט של שנות השמונים, דרך הגראנג' של סיאטל והרוק הכבד בשנות התשעים, להקות האינדי-רוק שהיו מגיעות לכאן מדי פעם, ואפילו את בוב דילן ראיתי בפארק הירקון בשנת 1986. הרוק גרם לנו להרגיש גלובליים עוד לפני האינטרנט. הוא עדיין גורם לנו להרגיש צעירים. הוא קסם.

טעות נפוצה היא לצמצם את הגדרת הרוק'נרול לסוגה מוסיקלית בלבד. זו אמנם היתה נקודת הפתיחה, כאשר מגוון השפעות מוסיקליות בעלות מאפיינים גיאוגרפיים, תרבותיים וחברתיים שונים, הותכו יחד בהשפעת תהליכי עומק שעיצבו את ארצות הברית לאחר תום מלחמת העולם השנייה. אולם בשבעה העשורים שחלפו מאז, פרץ הרוק'נרול הן את גבולותיה של ארצות הברית, תחילה לבריטניה ומשם לכל שאר העולם, והן את גבולות תחום המוסיקה, והפך לתנועה תרבותית המייצגת את קולו של דור שלם.

כמו בסיפור מיתולוגי, התקבצו יחד הבלוז, פס הקול של העבדות בדרום ארצות הברית, ואיתו אחיו הקצבי שסימל את תום עידן העבדות, הריט'ם אנד בלוז (R&B); הגוספל, מוסיקת הנשמה של הכנסיות; מוסיקת הקאנטרי, שליוותה את חיי תושבי הספר במערב ובדרום הלבנים; והפולק (Folk), שירתם של מספרי הסיפורים, יורשי הטרוכודורים הנוודים של ימי הביניים. כל זרם מוסיקלי תרם פיסה מהותו, ובתוספת כלי הטכנולוגיה החדשים: הגיטרה החשמלית, התופים, הבס, והקלידים החשמליים - נוצרה אלטרנטיבה שצמחה יחד עם דור ה Baby Boom של אחרי המלחמה, ואומצה על ידו כהמנון וכמצפן.

בניגוד למוסיקה הקלאסית המנסה להתנער מן המילה, כפי שלימד אותנו ריימונדו סילבה, הרוק'נרול מבוסס על סינתזה בין המילה לבין הצליל, ולא רק ביניהם. אל הטקסט, המלודיה והקצב, שהרוק הפך לבלתי ניתנים להפרדה, הצטרפו האופנה, הטכנולוגיה, תקשורת ההמונים, האקטיביזם החברתי, הפוליטיקה, אומנויות הבמה, והאומנויות החזותיות. לאחר שהבשילה, הציבה תרבות הרוק'נרול במרכז את כוכב הרוק האולטימטיבי, אשר במיטבו הוא (או היא) כותב טקסטים, מלחין, מבצע, מנגן, מופיע על במות, משחק בקליפים, מכתוב אופנה, מוביל דעת קהל, נערץ, מודל לחיקוי, משנה עולם.

שימוש באספקלריה של הרוק'נרול כדי ללמד היסטוריה מייצר עבור המורה מספר יתרונות משמעותיים:

הוליסטיות

כמייצג מובהק של התרבות הפופולארית, הרוק'נרול משקף באופן אותנטי להפליא תהליכים חברתיים, תרבותיים, פוליטיים ואפילו כלכליים, שהתרחשו בעולם מאז מחצית המאה העשרים ועד היום. כך, לדוגמא, סדרת התעודה "Soundtracks: Songs that defined history" מבית CNN כוללת שמונה פרקים העוסקים באירועי מפתח היסטוריים, ובשירי הרוק שנכתבו עליהם או בעקבותיהם, החל מרצח מרטין לותר קינג ב 1968, נפילת חומת ברלין ב 1989, נחיתת אפולו 11 על הירח ב 1969, פיגועי ה 11 בספטמבר 2001 ועוד.

מאפיין זה של הרוק, היוצר גם תדמית של אמינות בלתי אמצעית נטולת אינטרסים פוליטיים, מאפשר ניתוח רב מימדי של אירועים ותהליכים היסטוריים באופן הוליסטי, הלוקח בחשבון את מכלול ההשפעות וההקשרים של אותם אירועים.

רלבנטיות

"רוק זה עניין של לתפוס את תשומת לב האנשים", אמר פעם ג'ין סימונס, סולן להקת KISS. השימוש במדיום מוכר ואהוב מתוך חיי היומיום של התלמידים, מעורר את סקרנותם, וגורם להם להרגיש חיבור רגשי לנושאים הנדונים באמצעות השירים והמוסיקה. מעטים התלמידים היודעים משהו על מלחמת וייטנאם, למשל - הסיבות לפריצתה, מהלכה או תוצאותיה, אבל כמעט כולם מכירים את שירי המחאה, את תרבות ההיפים של שנות השישים, את המחזמר המצליח "שיער", ואת השמות הגדולים בעולם הרוק שהיה להם הרבה מה לומר ולשיר לגבי המלחמה הזו.

כפי שכבר הדגשתי קודם לכן, הרלבנטיות של הסיפור מבחינת התלמידים היא תנאי הכרחי לבחירה שלהם להקשיב לו וללמוד באמצעותו. הנגשה של הסיפור ההיסטורי באמצעות כלים ומדיומים רלבנטיים היא אחת האפשרויות היעילות ביותר ליצור סוג כזה של רלבנטיות.

עוד בהקשר זה, התעמקות בעידן הרוקנרול, ממלחמת העולם השנייה ועד ימינו, "סוגרת" את הפער הקיים בתוכנית הלימודים בישראל אותו ציינתי קודם, ומסייעת לתלמידים לגבש רצף כרונולוגי וסיבתי, המאפשר להם להבין רבים מהתהליכים שעיצבו את העולם אליו הם גדלים.

האומנות ככלי פדגוגי וכנושא לדיון

כבר ציינתי שרוק הוא הרבה יותר ממוסיקה. כמעט כל סוגי האומנות מיוצגים בתוך תרבות הרוק: החל בכתיבת שירה, דרך הלחנה, נגינה, הופעה על במה, עיצוב אופנה, אומנות חזותית, קולנוע, ועד מחול. אומנות היא אבן יסוד של התרבות האנושית בכל חברה, ויש לה יכולת מופלאה לשקף את המציאות באופן ישיר ובוטה או באופן עקיף ומרומז. האומנות מגרה את הרציונל ומאתגרת אותו, ובאותו זמן גם עוקפת אותו ומתחברת ישירות אל הרגשות העמוקים ביותר. מדוע לא ננצל את הכח הזה כדי ללמוד ממנו ובאמצעותו?

שאלה פוריה נוספת המתעוררת אגב השימוש באומנות ככלי פדגוגי (במקרה זה, להוראת היסטוריה), נוגעת למקומה של האומנות בחברה, ולתפקידים של האומנים עצמם. האם האומנות נועדה רק לשקף מציאות, או שטמונה בה גם היכולת להשפיע ולעצב את אותה מציאות?

מאבק בין דורי

כחובב מוסיקה מושבע, אני נוהג לשוחח עם תלמידיי על המוסיקה שהם אוהבים להאזין לה. רבים מהם בוחרים לתאר בחיך כיצד המוסיקה שהם שומעים צורמת לאוזניהם של הוריהם.

בין אם מדובר בהיפ הופ וראפ, מוסיקת המחאה המודרנית של החברה השחורה בארצות הברית¹⁸, במוסיקה מזרחית, או בנוסטלגיה לרוק הכבד של נעוריי - המשותף לכולם הוא שהמוסיקה משמשת עבורם כלי לבידול ולמחאה.

הרוק'נרול נולד כתרבות נגד (Counter-Culture). הדור שנולד לאחר מלחמת העולם השנייה מרד כנגד הערכים השמרניים של הוריו, בוגרי השפל הגדול של שנות השלושים והמלחמה של שנות הארבעים. הרוק (ולא רק תת-הסוגות הבוועטות כגון פאנק ורוק כבד) הוא מטבעו מתריס, שובר מוסכמות, ומדבר בגילוי לב על כל מה שכואב, קשה או מקומם.

כל דור מורד בזה שלפניו. כל דור נאנח ומתלונן על זה שאחריו. באמצעות המשקפיים של הרוק, ניתן להציף אצל התלמידים חשיבה רפלקטיבית על המקום שלהם ושל הדור שלהם אל מול דור ההורים שלהם (כלומר, אנחנו...), באופן אותנטי, שיסייע להם להתחבר ברמה הרגשית, ולעצב את זהותם.

כל היתרונות שציינתי לעיל, ובמיוחד זה האחרון הנוגע למאבק הבין דורי, הופכים את תוכנית הלימודים "היסטוריה של הרוק" למתאימה במיוחד לגילאי חטיבת הביניים. במהלך כיתות ז'-ט', בהן עדיין לא ניכר מוראה של בחינת הבגרות, בני הנוער עוברים את תהליך ההתבגרות שלהם. במקביל ללימודי ההיסטוריה

¹⁸ גם בישראל התבססה בשני העשורים האחרונים סצנת היפ הופ תוססת וחתרנית.

הכללית, החל בעת העתיקה וכלה במאה העשרים (עד 1939, כמובן), הם עסוקים בגיבוש זהותם, הן האישית והן הקולקטיבית. אין, לטעמי, תזמון הולם מזה לאתגר אותם בתוכנית לימודים זו.

5. אפילוג

כמעט עשרים שנה לאחר שסאראמאגו זכה בפרס נובל לספרות, רעדה האדמה בשטוקהולם. לראשונה מאז שנת 1901 אז חולק הפרס לראשונה ל"יצירה יוצאת הדופן ביותר בעלת נטייה אידיאליסטית", בחרה ועדת הפרס להעניק אותו בשנת 2016 ליוצר שאיננו סופר או משורר במובן הקלאסי - בוב דילן.

דילן (במקור: רוברט אלן צימרמן) הוא כוכב רוק וטרובדור. בנימוקי ועדת הפרס נכתב: "הפרס מוענק לדילן על כך שיצר ביטויים פואטיים חדשים במסגרת המסורת הגדולה של השירה האמריקאית". בכך אימצה האליטה האקדמית לא רק את דילן עצמו כיוצר ענק, אלא גם את הרוק'נרול שהוא היה מאבותיו המייסדים, אל חיקו של הקונצנזוס התרבותי.

עלינו רק לקוות שהכרה זו לא תתגלה בעתיד כחיבוק דב שיחנוק את רוח המרד והמחאה שהניעה את הרוק'נרול מאז ומתמיד. אך גם אם כן, סביר להניח שדור חדש של מורדים ימצא דרך ביטוי חדשה משלו כדי להביע את מחאתו כנגד הדור הקודם, דור הרוק'נרול.

זו דרכו של עולם. זה טבע האדם. ובדיוק בשל כך אנחנו מלמדים היסטוריה לתלמידינו.

*

*

*